

Izvorni znanstveni rad
UDK: 929 Ghilardi, L.
94(496.5)"19"

dr. sc. **Krisztián Csaplár-Degovics**
Centar za humanistička istraživanja Mađarske akademije znanosti,
Institut za povijest, Budimpešta

NEPOZNATI HRVATSKI ČASNIK-PUSTOLOV U ALBANIJU - ŽIVOT LEOPOLDA GHILARDIJA

U radu se obrađuju život i vojna karijera bivšega časnika austro-ugarske vojske Leopolda Ghilardija, koji je zahvaljujući svojim sposobnostima dosegao visoku političku funkciju u međuratnoj Albaniji. Unatoč tome, spletom političkih okolnosti u Albaniji 20. stoljeća njegovo ime nije sastavni dio suvremene albanske povijesti, iako bi to svakako trebalo biti.

Ključne riječi: austro-ugarska vojska, Leopold Ghilardi, časnik, pustolov, Albanija

U prvoj polovini 20. stoljeća pojedincima su se u istočnoj Europi iznenada otvorili brojni novi putovi za promišljanje o njihovu nacionalnom identitetu. Pod utjecajem raspada velikih carstava, nastanka novih, do tada nepostojećih, složenih država i uspona nacionalizma, promišljanje prosječnih građana rođenih u 19. stoljeću o njima samima naišlo je na radikalne izazove. Jedna od mogućih strategija bio je pokušaj pronalaska svojega mjesta pod suncem u novom svjetskom poretku uz, barem djelomično, očuvanje mentaliteta 19. stoljeća.

Život Leopolda Ghilardija ne može se rekonstruirati u cijelosti na temelju raspoloživih arhivskih i drugih izvora. Premda je u Albaniji svojedobno bio jedan od najvažnijih protagonista javnoga života, o njemu je sačuvano vrlo malo informacija, a na temelju izvora mogu se steći samo dojmovi o njegovu životu, odnosno tek mali fragmenti poput mozaične snimke. Vrlo se malo toga može rekonstruirati o njegovu načinu razmišljanja i svjetonazoru. Sigurno je da je volio Albance i da je volio Albaniju, i kao zamišljenu i kao realiziranu državu. Sigurno je i to da je političke vođe koje si je sam izabrao služio predano i vjerno. Premda je u vrijeme balkanskih ratova zauvijek napustio Austro-Ugarsku, Ghilardi je ostao lojalan Monarhiji, a nakon 1918.

Republici Austriji. Predstavnici talijanske države više su ga puta kroz desetljeća pokušali podmititi, što je on svaki put odlučno odbio.¹ Nije volio modernizaciju, ali nije bio ni ekstremno protomodernizacijski nastrojen. Ujedinjenu južnoslavensku državu, i unutar nje Srbiju i Srbe, do kraja života smatrao je neprijateljima, jednako kao i Talijane.

U albanskoj historiografiji Ghilardijevo se ime jedva pojavljuje. Ako se i spominje, to je uglavnom vezano uz dva događaja: Zoguovu kratku jugoslavensku emigraciju 1924. ili njegovu nasilnu smrt 1935. godine.² Jedna je od karakteristika albanske historiografije da opisujući razdoblje između dva svjetska rata nabraja imena više desetaka albanskih javnih osoba, često i imena posve beznačajnih ljudi albanskoga podrijetla, a djelatnost njihovih suvremenika inozemnoga podrijetla koji su živjeli u Albaniji i koji su u pogledu državne organizacije imali vrlo važnu ulogu gotovo i ne spominje ili se percipiraju posve negativno, kao u slučaju talijanskoga vojnog instruktora.³ Može se pretpostaviti da je to nasljeđe historiografije iz vremena Envera Hoxhe u albanskom povijesnom pamćenju. Ghilardijevo se ime ponovno pojavljuje tek u posttranzicijskom razdoblju.⁴

Od inozemnih je autora američki novinar-albanofil Joseph Swire pisao kratke anegdote o Ghilardijevoj ljudskoj strani između dva svjetska rata. Swire ga opisuje kao u osnovi dobrohotnoga, dragoga ratnog heroja otvorena srca.⁵ Tadašnju austrijsku javnost novinari su prvenstveno izvještavali o ljudima u Albaniji povezanim s negdašnjom Monarhijom. Nakon Ghilardijeve smrti nekadašnji su suborci (Johann Glasner, Gustav Hubka, August

¹ Michael Schmidt-Neke, *Entstehung und Ausbau der Königsdiktatur in Albanien (1912-1939) : Regierungsbildungen, Herrschaftsweise und Machteliten in einem jungen Balkanstaat*, München 1987., 215.

² *Historia e popullit shqiptar*, ur. Kristaq Prifti i Gazmend Shpuza, 4 sv., Tirana 2002.-2009. (2007.), 3: 66., 225.; Aqif Domini, »Djelmënia, shpresa e ardhëshme, duhet të përgatitet« Zog, Tirana 1931., 35., 51.-54.; Camillo Libardi, *Si u bë mbret i Shqipërisë Ahmet Zogu. Kujtime historike : 1918-1940*, Tirana 2012., 35., 46.

³ Selami Çela, *Mbret-Shpëtimtar*, Skadar 1931.; Ramiz Lushaj, *Ahmet Zogu dhe Monarkia Shqiptare*, Tirana 1998.; Adil Biçaku, *Ahmet Zogu, jeta dhe puna e tij për Shqipërinë*, Tirana - Frankfurt - New York - Melbourne - Zürich 1998.; Novruz Zejnati, *Ahmet Zogu : mbreti dhe komandanti i ushtrisë shqiptare*, Tirana 2005.; Novruz Zejnati, *Ahmet Zogu : politikan apo ushtarak?*, Tirana 2011.; Lush Culaj, *Shqipëria dhe problemi kombëtar 1918-1928*, Priština 2004.; Giorgio Martucci, *Albania : 1912-1937 : le opere pubbliche*, Lecce 2006.

⁴ *Historia e popullit shqiptar*, 3: 66., 225.

⁵ Joseph Swire, *King Zog's Albania*, New York 1937., 150., 158.-159.

Kral i drugi) pisali kratke crtice o njemu na temelju starih vojnih izvještaja, koji su do danas sačuvani samo u arhivima.⁶

Osnovne podatke iz Ghilardijeve životopisa donose Robert Elsie i Michael Schmidt-Neke.⁷ Disertacija Helmuta Schwankea sadržava zanimljive informacije prije svega u vezi s njegovom ulogom u svjetskom ratu, a Jason Tomes (inspektorski sustav), Owen Pearson (povijesni događaji) i Bernd J. Fischer predstavljaju njegovo djelovanje u eri Ahmeta Zogua.⁸ Srpska historiografija u Ghilardiju vidi osobu koja je omogućila vojnu pripremu Zoguova povratka u zemlju 1924. godine.⁹

Ovaj rad prezentira dva važna razdoblja u Ghilardijevu životu: od 1913. do 1918. te od 1928. do 1935. godine.

Leopold Ghilardi rođen je 19. rujna 1881. u Karlovcu kao sin željezničkoga činovnika. O obitelji se zna samo to da je bila talijanskoga podrijetla i rimokatoličke vjeroispovijedi. Moguće je da su bili u rodu s Luisom Ghilardijem (1805. – 1864.) iz Lucce, koji se kao uvjereni mazzinist¹⁰ borio u svim važnim revolucijama na starom kontinentu od Napulja preko Portugala i Belgije do Pariza. Dotični je 1853. otišao u Srednju Ameriku i svoj pustolovni život završio kao meksički nacionalni junak s činom general-bojnika.¹¹ U prilog toj verziji ide činjenica da je jedan Leopoldov brat na prijelazu stoljeća također emigrirao u Meksiko, gdje je služio kao pukovnik. Bez obzira na postojanje

⁶ Kriegsarchiv (dalje: KA), 1. Personalevidenzen – Qualifikationsliste (dalje: 1. P-Q), Kt. 792, General Leopold Ghilardi, Izvještaj Gustava Hubke, 23. kolovoza 1935.; KA, Nachlässe, B 69, Nachlass Johann Glasner, *Bericht über die Verwendung von Banden in Albanien 1915 bis 1917* (rukopis); Österreichisches Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dalje: ÖHStA), 19. Nachlässe, Nachlass Kral, Kt. 4, X. Albanien.

⁷ Robert Elsie, *A Biographical Dictionary of Albanian History*, New York – London 2013., 167.-168.; Schmidt-Neke, *Entstehung*, 337.

⁸ Helmut Schwanke, *Zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Militärverwaltung in Albanien (1916-1918)*, (neobjavljena disertacija), Beč: University of Vienna Philosophischen Fakultät 1982.; Jason Tomes, *King Zog : Self-made Monarch of Albania*, Chalford 2007., 127.-133.; Owen Pearson, *Albania in the Twentieth Century*, 3 sv., London 2004.-2006. (2004.), sv. 1: *Albania and King Zog : Independence, Republic and Monarchy 1908-1939*; Bernd J. Fischer, *King Zog and the Struggle for Stability in Albania*, New York 1984.

⁹ Saša Mišić, *Albanija – prijatelj i protivnik : jugoslovenska politika prema Albaniji : 1924-1927*, Beograd 2009.

¹⁰ Mazzinist je sljedbenik političkih ideja Guiseppea Mazzinija (1805. – 1872.), talijanskoga republikanskog borca protiv Austrije za slobodu Italije, osnivača tajne revolucionarne organizacije *Mlada Italija* (1832.) i idejnoga vođe pokreta za ujedinjenje Italije (*risorgimento*).

¹¹ Antonio Peconi, *General Luis Ghilardi : Republicano Italiano, héroe mexicano*, Puebla de Zaragoza 1997.

te rodbinske veze, sigurno je da je karlovačka obitelj Ghilardi bila bezuvjetno odana Habsburgovcima, za razliku od Luisa Ghilardija.¹²

Materinski jezik maloga Leopolda bio je hrvatski. Prema podacima iz vojnoga osobnog lista, dobro je govorio i pisao njemački, ali talijanski jedva da je govorio (*notdürftig*).¹³ Na osnovi pisama razmijenjenih s Albancima može se zaključiti da je dobro govorio francuski,¹⁴ a od 1920-ih i albanski. U Zagrebu je završio četiri razreda Realne gimnazije, a zatim je od 1898. do 1902. bio učenik Pješačke kadetske škole (*Infanterie-Kadettenschule*) u Karlovcu. Godine 1902. stupio je u Zajedničku vojsku, gdje je služio najprije u pješačkoj pukovnici br. 22 (*IR Nr. 22*), a zatim u pješačkoj pukovnici br. 70 (*IR Nr. 70*).

Nadređeni su uvijek bili zadovoljni njegovim radom jer je Ghilardi bio izrazito darovit časnik. Sljedeći zapisi govore o njegovim sposobnostima i karakteru: »[vojnička, op. a.] poslušnost, težnja ka postizanju višega obrazovanja, ambiciozan, uspjeh se sa sigurnošću može očekivati, karakter se razvija povoljno, dobra srca, uporan, s dobrim urođenim osobinama združena i sposobnost lakog učenja.«¹⁵ Ghilardi je živio u uređenim materijalnim okolnostima i nije se ženio. Godine 1910. dobio je čin natporučnika.

Krajem 1912. ili početkom 1913. Ghilardi je bio upleten u romantičnu aferu sa suprugom jednoga od svojih kolega časnika, zbog čega je morao napustiti službu u Zajedničkoj vojsci Austro-Ugarske Monarhije. Nakon odlaska iz vojske zaputio se na Balkan, gdje je tada već naveliko buktio Prvi balkanski rat. Vojnu karijeru na Balkanu vjerojatno nije započeo na albanskom području nego u Makedoniji, kao član neke makedonske ili bugarske čete. Može se pretpostaviti i da se borio protiv srpskih postrojbi. U Albaniji se dokazano pojavio tek u jesen 1913., i to u Vlora (alb. Vlorë, tal. Valona) pored Ismaila Qemalija.¹⁶

Što li ga je privuklo u Albaniju? To možemo samo pretpostavljati. Poznajući njegov karakter i kasniju sudbinu, vjerojatno je tražio pustolovinu, mogućnost da sudjeluje u vojnim aktivnostima, a najviše od svega - novu domovinu. No podjednako važnu ulogu mogla je odigrati i njegova protusrpska

¹² Swire, *King Zog's Albania*, 158.

¹³ KA, 1. P-Q, Kt. 792, Ghilardi.

¹⁴ ÖHHStA, PA XII/418/6e, Thimczukov izvještaj Berchtoldu, Valona, 6. prosinca 1913., No. 204/pol., prilog.

¹⁵ KA, 1. P-Q, Kt. 792, Ghilardi.

¹⁶ ÖHHStA, 19. Nachlässe, Nachlass Kral, Kt. 4, X. Albanien; Elsie, *A Biographical Dictionary*, 167.

nastrojenost, budući da se prvi podaci o njemu pojavljuju u vrijeme albansko-srpskoga rata. Nije isključeno ni to da je Ghilardi već prije dirnula osebnija austro-ugarska predodžba o Albaniji, jer je Austro-Ugarska od 1896. aktivno pomagala albanski nacionalni pokret. Štoviše, albanologija je upravo u Monarhiji postala samostalna disciplina. Austro-ugarski albanolozi toga vremena aktivno su objavljivali i redovito izvještavali javnost o Albaniji, među ostalim i na stranicama bečkih novina *Reichspost*, *Vaterland* i *Die Zeit*. Budući da su se novine raspačavale prvenstveno uz željezničku prugu, možda je to bio razlog što su djeca iz željezničarskih obitelji, tako i Leopold Ghilardi, odraslu dob dočekala znatno širih vidika od svojih vršnjaka iz drugih područja.

Ako se i ne može točno znati što je Ghilardi onamo odvelo, sigurno je da je od samoga početka boravka u Albaniji ostavljao dojam odlučnoga, poduzetnoga časnika. Vrijedna je spomena i informacija da je od trenutka pojavljivanja u Albaniji (listopad 1913.) stekao povjerenje albanskoga državnika Ismaila Qemalija, koji je, slično kao i Ahmet Zogu (kasniji albanski kralj), odrastao daleko od domovine, u sjeni strane sile (prvi u Istanbulu, potomji u Istanbulu i Beču). Zbog toga su se obojica razvila u zatvorene osobe bez bliskih prijatelja ili osoba od povjerenja, osobito među vlastitim narodom. Ghilardi je imao sasvim osebnije karakterne crte budući da je uspio steći povjerenje obojice.

Pustolov: Albanija 1913. - 1914. godine

Tijekom 1913. i 1914. Ghilardi je u Albaniji imao dvojaku ulogu. S jedne strane, bio je ključna osoba za organiziranje uvoza austro-ugarskoga oružja u Albaniju, odnosno dragovoljni izvjestitelj Carskoga i kraljevskoga stožera Austro-Ugarske Monarhije.¹⁷ S druge strane, spadao je među one strane časnike koji su ustrojili prve postrojbe moderne albanske vojske.¹⁸ Ghilardi je bio osnivač, instruktor i do izbijanja svjetskoga rata zapovjednik prve albanske bojne opremljene strojnicama.¹⁹

International Commission for Definition of Albanian Boundaries, komisija odgovorna za ustrojavanje Albanije kao države, odlučila je na sjednici

¹⁷ ÖHHStA, Adm. Reg., Fach 94/12/10, Gieslov izvještaj Berchtoldu, Cetinje, 20. listopada 1913., No. 99 i Berchtoldov brzojav Gieslu, Beč, 20. listopada 1913., No. 237.

¹⁸ ÖHHStA, PA XII/450/23e, Hubkin izvještaj Conradu, Cetinje, 10. listopada 1913., Res. br. 310.

¹⁹ KA, Nachlässe, B 617, Nachlass Clanner, 2., 15.

održanoj 2. siječnja 1914. da na mjesto grčkih postrojbi koje su evakuirale južnu Albaniju trebaju stupiti albanske redarstvene snage. Oružnike su vodili nizozemski i albanski časnici. Uputili su ih prema jugu u tri formacije. Jedna od formacija od oko 450 ljudi pod zapovjedništvom nizozemskoga bojnika Shnellena i satnika Doormana marširala je u Korču.²⁰ Iako su jedinicu formalno vodila dva nizozemska časnika, u zbilji je zapovjednik bio Ghilardi; on je poznao teren i imao je iskustva s Albancima. Njegovo ponašanje tijekom marša priskrbilo mu je poštovanje kolega, stranih časnika.²¹

Albanske oružničke jedinice stigle su u okolicu Korče krajem veljače.²² Iako je do tada već trebao biti evakuiran, u gradu su još bili zapovjednik grčkih regularnih snaga general Papoulas i mjesni zapovjednik Epira i slobodnih grčkih postrojbi pukovnik Contoules. Regularne grčke snage povukle su se na vijest o približavanju albanskih snaga, ali je Contoules pokušao organizirati otpor. Nije poznato je li postupao po zapovijedi ili na svoju ruku, ali je činjenica da se Ghilardi sa svojih 150 ljudi izdvojio iz Shallenove i Doormanove postrojbe, napao grad i u uličnim borbama započeo gušenje otpora neregularnih epirskih postrojbi. Ghilardi je nakon toga po Doormanovoj i Shnellenovoj zapovijedi gonio grčke i epirske snage sve do Leskovika.²³

Ghilardi je vjerojatno u ožujku 1914. prisegnuo na vjernost Wilhelmu von Wiedu, vladaru kojega su izabrale velike sile i Albanci. Knez Wied ostavio je u njegovim rukama strojničku bojnu, koju je Ghilardi i uspostavio.²⁴

U lipnju 1914. u središnjoj Albaniji već je naveliko buktio ustanak koji je zajedno s grčkim snagama koje su iznova napale konačno srušio Wiedovu vlast. Korča je pala 6. srpnja. O bitci i uzrocima poraza možemo napokon čitati u izvještajima nizozemskih zapovjednika i Ghilardija.²⁵ Prema tim izvještajima, grad je pao u nejasnim okolnostima, jer je dio albanskih branitelja

grada prešao na stranu napadača i u takvim uvjetima nizozemski časnici, koji nisu govorili albanski, nisu bili u stanju organizirati obranu. Samo se jedna postrojba upustila u ulične borbe s Grcima - Ghilardijeva. Hrvatski se zapovjednik s nekoliko stotina ljudi suprotstavio ofenzivnim snagama od nekoliko tisuća ljudi. Kada je pao u okruženje, svoju je postrojbu uspio izvući iz bitke uz manje žrtve. Čak je i topove i strojnice koje su Nizozemci ostavili u gradu uspio spasiti ispred protivničkoga nosa.²⁶

Zadnji podatak o Ghilardijevoj aktivnosti u 1914. jest da se početkom listopada na čelu 12.000 do 15.000 ljudi uspješno borio blizu Vlore protiv grčkih postrojbi i albanskih ustanika.²⁷

Zapovjednik carskih i kraljevskih albanskih dobrovoljačkih postrojbi: 1915. - 1918. godine

Već su se na početku svjetskoga rata u Albaniji pojavili austro-ugarski časnici da bi procijenili mogu li albanske dobrovoljačke postrojbe poslati u borbu protiv srpske vojske.²⁸ Iako su Albanci bili voljni, ta je namjera ostvarena tek 1915. godine.

Zapovjedništvo Monarhije ustrojilo je 3 albanske dobrovoljačke postrojbe, i to 2 muslimanske i 1 katoličku. Prvu muslimansku postrojbu činili su dobrovoljci od Prištine do Prizrena i imala je oko 1.000 ljudi. Zapovjednik im je bio inženjer Steinmetz, koji je radio u Albaniji u doba kneza Wieda i svojim je putopisima²⁹ obogatio albanologiju. Njegova postrojba krenula je na Podgoricu. Zapovjednik druge muslimanske postrojbe s 1.000 ljudi bio

²⁰ Arkivi i Institutit të Historisë të Akademisë të Shkencave, Fondi i Arkivit të Londrës - A 47, Zapisnici iz 1913.-14. godine, F.336., 42. sjednica, 2. siječnja 1914.; Romeo Gurakuqi, *Principata e Shqipërisë dhe Mbretëria e Greqisë 1913-1914*, Tirana 2011., 133.

²¹ ÖHHStA, PA XIV/58/10, Albanien: Jan.-März 1914, Petrovicevi brzojavi, Valona, 13. siječnja 1914., No. 2114 i 20. siječnja 1914., No. 2990.

²² Jan Fabius, *Met Thomson in Albanië*, Maastricht 1918., 25.; Gorrit T. A. Goslinga, »The Dutch in Albania (2.)«, *Shëjzat* 15 (1971.), br. 7-9, 224., 230.

²³ Pyrrhus J. Ruches, *Albania's Captives*, Chicago 1965., 89.; Elsie, *A Biographical Dictionary*, 167.-168.; Pearson, *Albania*, 1: 59.; Goslinga, »The Dutch in Albania (2.)«, 230.-231.

²⁴ KA, 1. P-Q. Kt. 792, Ghilardi, 2.; Swire, *King Zog's Albania*, 158.

²⁵ ÖHHStA, PA XIV/64/26, Varia, Mayrhauserov izvještaj Berchtoldu, Valona, 26. srpnja 1914., No. 21/P, prilog: Ghilardijev izvještaj o opsadi Korče, 22. srpnja 1914., 1.-4.

²⁶ U originalu stoji: »Die drei Holländer sprachen sich über die Tapferkeit Ghilardis voll Anerkennung aus und erklärten, dass derselbe der österreichisch-ungarischen Armee zum Stolz gereichen könne« (ÖHHStA, PA XIV/64/26, 1914.07.10., Mayrhauserov izvještaj Löwenthalu, Valona, 10. srpnja 1914., No.11/P; Duncan Heaton-Armstrong, *The Six Month Kingdom : Albania 1914*, London 2005., 46.).

²⁷ ÖHHStA, PA XIV/65/26, Varia, brzojav Mayrhausera, Valona, 3. rujna 1914., No. 3095.; KA, Nachlässe, B 69, Glasner: Bericht, 15.-16.; KA, Zentralstellen, AOK-Evidenzbureau, Kt. 3498 (1914-5), Albanien 1914, Bericht über Albanien, Clannerov izvještaj stožeru, Valona, 1. listopada 1914., 19.

²⁸ Marvin Benjamin Fried, »The Cornerstone of Balkan Power Projection : Austro-Hungarian War Aims and the Problem of Albanian Neutrality, 1914-1918«, *Diplomacy & Statecraft* 23 (2012.), br. 3, 424.-445.; Heinrich Mast, »Die albanischen Freischaren im Verbands der österreichisch-ungarischen Armee 1916-1918«, KA, Nachlässe, B 990, Nachlass Heinrich Mast, 12., 73.

²⁹ Kari Steinmetz, *Eine Reise durch die Hochländergaue Oberalbanien*, Beč - Leipzig 1904.; Kari Steinmetz, *Von der Adria zum Schwarzen Drin mit 15 Abbildungen und einer Karte*, Sarajevo 1908.; Kari Steinmetz, *Ein Vorstoß in die nordalbanischen Alpen*, Beč - Leipzig 1905.

je poručnik Hubert Hässler³⁰, koji je 1914. sudjelovao u borbama oko Drača (alb. Durrës) na Wiedovoj strani. Hässlera su preko Dibre (alb. Dibrës) uputili prema Krujskoj fronti. Zapovjednik katoličke, treće dobrovoljačke postrojbe s 300 ljudi bio je Mađar Ferenc Nopcsa, koji je obavljao zadatke na potezu od Skadra (alb. Shkodër, Shkodra) do Lješa (alb. Lezhë). Uz te postrojbe na austro-ugarskoj strani borila se i plaćenička pravoslavna četa iz Korçe na čelu s albanskim zapovjednikom Salihom Butkom.³¹

Odnos tih triju dobrovoljačkih postrojbi i austro-ugarske vojske nije bio bez trzavica. Njihova redovita plaća bila je stalna administrativna briga i izvor brojnih sukoba.³² Nadalje, te snage nisu koordinirale svoju djelatnost s borbenim zadacima austro-ugarskoga zapovjedništva, što je značilo daljnje probleme. Osim toga, Albanci ni u ratu nisu odustali od zahtjeva da sami mogu birati svoje zapovjednike. Austro-ugarskim časnicima bilo je nepojmljivo da se sastav postrojbi kontinuirano izmjenjuje. Postrojba izvorno pod Hässlerovim zapovjedništvom, koja je djelovala na potezu Drač - Tirana - Kruja - Elbasan (Elbasani), s vremenom je djelomično prerasla u makedonsko-bugarsku četu.

Sudbinu tih triju postrojbi na kraju su zapečatile dvije stvari. Većina albanskih vojnika nakon nekoliko tjedana borbi krenula je kući s ratnim plijenom, a s druge se strane ispostavilo da je dio austro-ugarskih časnika, osobito Nopcsa, potpuno nesposoban za vođenje tih dobrovoljačkih postrojbi. Ostatke svih dobrovoljačkih postrojbi združili su u okolici grada Fiera (Fieri) pod zapovjedništvo časnika koji su u potpunosti znali vladati svojim Albancima. U proljeće 1916. većina je albanskih postrojbi u austro-ugarskoj službi ujedinjena pod zapovjedništvom Leopolda Ghilardija.³³

Leopold Ghilardi otišao je krajem 1914. u sjevernoalbanske planine, odakle je 1915. nastavio put Makedonije. U Makedoniji je postao vođa jedne makedonsko-bugarske čete. Tu je postrojbu vodio i kada je »nemilosrdno i okrutno«³⁴ proganjao srpsku vojsku u povlačenju. Kada je čuo da se austro-ugarska vojska sprema okupirati područje Albanije, koja je 1912./1913.

³⁰ KA, 1. P-Q, Kt. 979, Oberleutnant Hubert Hässler.

³¹ Schwanke, *Zur Geschichte*, 76., 79.-80.

³² Franz baron Nopcsa, *Reisen in den Balkan: die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa*, prir. Robert Elsie, Peć 2001., 420.-460.

³³ KA, Nachlässe, B 69, Glasner: Bericht, 14.; Nopcsa, *Reisen in den Balkan*, 420.-460.; Schwanke, *Zur Geschichte*, 78.-79.

³⁴ KA, 1. P-Q, Kt. 792, Ghilardi, 2.

postala neovisna država, prijavio se u Prizrenu ili Đakovici (alb. Gjakovë) u Zapovjedništvo VIII. armije u nadi da će se i on moći vratiti u Albaniju. Tada ga je general Viktor von Scheuchenstuel zadužio za formiranje albanske dobrovoljačke postrojbe i Ghilardi je u vrlo kratkom roku osposobio 500 ljudi. To je postala jedina albanska dobrovoljačka postrojba koja je u punoj mjeri ispunila očekivanja i koja je bila raspoloživa za trajanja cijele albanske akcije.³⁵

Novoj je postrojbi u siječnju 1916. zapovjedeno neka krene u smjeru središnje Albanije, za Hässlerovom i Nopcsinom postrojbom. Ghilardi je putem obučavao svoje ljude i privikavao ih na vojničku stegu. Njegovoj se postrojbi u gradu Burrelu (Burreli, Mat) pridružio i 20-godišnji Ahmet Ogu-beg, koji se 1912. vratio iz Istanbula i u plemenskom savezu preuzeo položaj svojega pokojnog oca.³⁶

Nakon osvajanja Drača albanski su se dobrovoljci slijevali u Ghilardijeve postrojbe. Pretpostavlja se da su im se u to vrijeme pridružile i posljednje skupine Hässlerovih vojnika. Nekadašnji časnik austro-ugarske Zajedničke vojske do tada se već potpuno poistovjetio s Albancima. Pojavom, mentalitetom i ponašanjem odavao je značajke albanskoga vojnog zapovjednika. Barem tako tvrdi u svojim sjećanjima austrijski časnik Johann Glasner, koji se s njim susreo sredinom veljače 1916. pored rijeke Mat u selu Gjormi.³⁷

Najveća Ghilardijeva vojna akcija u svjetskom ratu odigrala se u ožujku i travnju 1916., kada je s blizu 6.000 ljudi uspio u nečemu za što su se regularne austro-ugarske vojne snage pokazale nesposobnima. U roku od mjesec dana pomaknuo je bojišnicu od Drača do rijeke Vjose (alb. Vjosë, grč. Aóos), odakle se nije micao sljedeće dvije godine. Talijanske je snage s velikom odlučnošću tjerao na jug i, među ostalim, osvojio i grad Berat (Berati). Frontu na Vjosi uspio je držati unatoč manjim talijanskim protunapadima sve dok se novopristigle regularne snage nisu ukopale. Njegova borbena postignuća osigurala su mu ozbiljan utjecaj i u širem krugu albanskoga stanovništva.³⁸

Ali pozicijski rat načeo je moral albanskih dobrovoljačkih postrojbi. Dobrovoljci naviknuti na stalno kretanje teško su podnosili neaktivnost,

³⁵ KA, Nachlässe, B 69, Glasner: Bericht, 14.-16.; KA, 1. P-Q, Kt. 792, Ghilardi, 2.; Schwanke, *Zur Geschichte*, 81.

³⁶ Kristo Dako, *Shënime historike nga jeta dhe veprat e Naimadherisë së Tij Zogu i Parë Mbret i Shqiptarëve*, Tirana 1937., 5.; Schmidt-Neke, *Entstehung*, 337.; *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, ur. Mathias Bernath i Karl Nehring, 4 sv., München 1972.-1981. (1981.), 4: 498.

³⁷ KA, Nachlässe, B 69, Glasner: Bericht, 14.-15., 17.

³⁸ KA, 1. P-Q, Kt. 792, Ghilardi, 3.; Schwanke, *Zur Geschichte*, 76., 81.

mirovanje. Disciplina postrojbi naposljetku se raspala kada je Ghilardi započeo sukob sa Zoguom.³⁹ Zogu je bio vojno i politički neiskusn, ali energičan i ambiciozan mladić. Mladi beg pokušao je intrigama maknuti Ghilardija s mjesta zapovjednika da bi započeo uspostavu vlastite baze vlasti u središnjoj Albaniji.⁴⁰ Budući da je Zogu plaćao dio plaća dobrovoljačkih albanskih postrojbi, konflikt je završio tako da su Ghilardija zbog jedne lažne optužbe smijenili i poslali u Skadar. Zapovjedno mjesto preuzeo je mladi beg i uslijedila je katastrofa. Zogu je naime bio potpuno nesposoban za mjesto vojnoga zapovjednika.⁴¹ Austro-ugarsko zapovjedništvo nije imalo druge doli raspustiti albanske postrojbe i Zogua pozvati u Beč, gdje su ga zadržali do kraja rata.⁴²

Na temelju kasnijega odnosa Zogua i Ghilardija može se zaključiti da je sukob za obojicu bio korisno iskustvo. Zogu je s jedne strane naučio da usprkos svim nastojanjima nikada neće postati dobar vojnik ni sposoban zapovjednik. S druge je strane shvatio da je časnik hrvatskoga podrijetla idealni vojni zapovjednik Albancima, iako je s Ghilardijem bio u ozbiljnom sukobu. Postrojbe koje je Ghilardi vodio bile su ne samo disciplinirane nego nadasve uspješne, a Zogu je uočio da Ghilardi posjeduje četiri osobine koje bi mu u budućnosti mogle biti vrlo korisne: odan je albanskim vođama koje je sam odabrao, volio je Albaniju, bio je spreman boriti se za stvaranje uspješne albanske države, a Italiju i Srbiju smatrao je neprijateljima.

Godine 1917. vojna situacija bila je takva da su austro-ugarske snage trebale pomoć albanskih dobrovoljačkih postrojbi jer se nisu mogle priviknuti na ratovanje u planinama. Od nekadašnjih zapovjednika ponovno je imenovan samo Ghilardi. Dozvole za novačenje izdane su na ime bojnika (*órnagy*) Ghilardija, a potvrdu o promaknuću mogao je preuzeti 1. srpnja 1917. godine. Ghilardi je uz Saliha Butku, kapetana Caju i Malka Djavaarishtea i taj put bio jedan od najvažnijih zapovjednika albanskih dragovoljaca koji su se borili za

³⁹ U originalu stoji: »Dabei fand er in dem blutjungen Achmed Sogu, [...] einen ehrgeizigen Nebenbuhler, und die Rivalität dieser beiden albanischen Bandenführer war für die Operationen der Zentralmächte in Albanien ausserordentlich hemmend« (ÖHhStA, 19. Nachlässe, Nachlass Kral, Kt. 4, X. Albanien).

⁴⁰ U originalu stoji: »Der Traum dieses 20-jährigen Jünglings war, so eine Art König von Albanien – zumindest Nord-Albanien zu werden« (KA, Nachlässe, B 69, Glasner: Bericht, 18.).

⁴¹ Georg Veith, »Der Feldzug in Albanien«, u: *Der Große Krieg: 1914-1918*, ur. Max Schwarte, 6 sv., Leipzig 1921.-1933., (1922.), 4: 527.

⁴² KA, Nachlässe, B 69, Glasner: Bericht, 19.; Tomes, *King Zog*, 33.; Zejnati, *Ahmet Zogu: politikan apo ushtarak*, 127.-129.

austro-ugarske interese. O tim se borbama međutim ne zna gotovo ništa. Na raspolaganju je samo informacija da su u ljeto 1918. sve Beču odane postrojbe s nekoliko stotina osoba potisnute u okolicu Korče. Ghilardi je vjerojatno te jeseni upravo ondje čuo vijest o porazu i raspadu svoje nekadašnje domovine.⁴³

Revolucija 1924. i njezine posljedice

S obzirom na žrtve koje je podnio za albanske interese, Ghilardi je nakon svjetskoga rata bio prvi stranac koji je dobio albansko državljanstvo. Postao je časnik albanske vojske, ali do 1924. nije ostvario ozbiljniju karijeru. Promjenu je donijela demokratska revolucija 1924., koja je iz Tirane prognala diktatorskoga premijera Ahmeta Zogua.⁴⁴ Zogua su u progonstvo u Prištinu otpratila još samo tri časnika, među njima i Ghilardi.⁴⁵

Zogu je u progonstvu postao zreliji. Postao je političar koji je izgradnjom autokratskoga sustava postao sposobniji za uspješnu centralizaciju i konsolidaciju države.⁴⁶ Zoguova odlučnost oslobodila je i Ghilardija, koji je u njemu napokon našao autokrata kojem je mogao vjerno služiti i kojem je bio potreban. Zogu naime nije zaboravio iskustva iz svjetskoga rata. Znao je da njegove organizacijske i političke sposobnosti ne vrijede ništa bez sposobna vojnoga zapovjednika. S druge strane, Ghilardi je progonstvom dokazao da je spreman za njega podnijeti svaku žrtvu. Zoguov i Ghilardijev odnos u progonstvu se dramatično promijenio jer su političar i vojnik pronašli jedan drugoga, jedan drugom postali su »sjena«.

Ghilardi je, uz aktivnu pomoć premijera Nikole Pašića, na području današnjega Kosova ustrojio novu Zoguovu vojsku. On je također bio taj koji je tu vojsku odveo u pobjedu i omogućio premijerov povratak kući u posljednjim danima 1924. godine.⁴⁷

⁴³ KA, Nachlässe, B 69, Glasner: Bericht, 16.; Schwanke, *Zur Geschichte*, 81.-83.

⁴⁴ Zejnati, *Ahmet Zogu: politikan apo ushtarak*, 193.-197.; Fischer, *King Zog*, 60.-63.

⁴⁵ Libardi, *Si u bë mbret i Shqipërisë*, 35.; Biçaku, *Ahmet Zogu*, 37.; Mišić, *Albanija*, 227.

⁴⁶ Peter Bartl, *Albanien: vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, München 1995., 224.

⁴⁷ Tafl Boletini, *Kujtime: Pranë Isa Boletinit & Përballë sfidave të kohës*, Tirana 2003., 359.-361.; Libardi, *Si u bë mbret i Shqipërisë*, 46.; Zejnati, *Ahmet Zogu: mbreti dhe komandanti*, 46.; Fischer, *King Zog*, 72.-73.; Pearson, *Albania*, 1: 232.

Leopold Ghilardi u Zoguovu autokratskom sustavu

Nakon povratka kući, premijer je početkom 1925. započeo s čistkama u redovima državnih službenika i oružanih snaga, nakon čega je uslijedila reorganizacija i novi val imenovanja. Međutim Zogu nije mogao izgraditi pravu autokraciju jer nije bio u stanju očistiti državni aparat i vojsku od talijanskoga utjecaja.⁴⁸

Ahmet Zogu ni kao predsjednik republike (1925.) ni kao kralj (1928.) nije mogao spriječiti Mussolinijevu aspiraciju prema Albaniji. Kao spretni političar, učinio je sve da bi stvorio protutežu ekspanziji talijanskih »savjetnika«. Između 1925. i 1928. nastojao je osigurati položaje što većem broju podanika nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije koji nisu ugrožavali njegovu unutarnjopolitičku moć. Najvažniji oslonac njegove moći postao je bez sumnje sustav glavnih nadzornika (*Inspektor-General*), koji je ustrojio Zogu osobno. Vladao je odabrao četiri časnika stranoga podrijetla koji su imali zadatak neposredno nadzirati po jedno područje državne uprave. Oni su bili protuteža talijanskom utjecaju.⁴⁹

Ghilardi je među glavnim nadzornicima bio *primus inter pares*.⁵⁰ Živio je na dvoru i djelovao kao vladarev osobni izaslanik i povjerenik. U kraljevo ime mogao u svako doba pozvati na odgovornost bilo koga ili provjeriti bilo što. Ghilardijeva odanost i unutarnjopolitička neopredijeljenost bila je korisna Zoguu ne samo u vojnim pitanjima.⁵¹

Zapovjednik organizacije albanske mladeži

Vrhunac Ghilardijevе karijere, ujedno jedan od zornih primjera njegova osebnoga odnosa prema Zoguu, nedvojbeno je bio kada ga je vladar imenovao zapovjednikom organizacije albanske mladeži *Djelmënia*. Udruga je bila fašistička organizacija mladih po uzoru na talijanske, odgovorna za tjelesni i duhovni odgoj djevojaka i mladića u dobi između 15 i 18 godina. Zoguov

⁴⁸ Schmidt-Neke, *Entstehung*, 215.; Pearson, *Albania*, 1: 280.-282., 289.; Zejnati, *Ahmet Zogu : mbreti dhe komandanti*, 106., 111., 132., 142.-144.

⁴⁹ Tomes, *King Zog*, 127.-133.

⁵⁰ Tu stoji: »The King liked his Inspektors-General. Myrdacz and Ghilardi were probably the nearest he had to friends, and, with Stirling and Percy, too, he could drop his facade of infallibility« (Tomes, *King Zog*, 132.).

⁵¹ Elsie, *A Biographical Dictionary*, 168.; Zejnati, *Ahmet Zogu : politikan apo ushtarak*, 265.; Tomes, *King Zog*, 129.

cilj bio je stvaranje paravojne organizacije koja mlade svim postojećim sredstvima odgaja za domoljubno razmišljanje. Vladao je očekivao da će takvim odgojem nacionalni osjećaji i patriotizam mladića ojačati dovoljno da se pošlije mogu oduprijeti svakom obliku stranoga utjecaja, posebice u vojsci, koja je bila pod talijanskim utjecajem. Za izvršenje toga zadatka trebao je zapovjednika koji je bio lojalan ne samo njemu nego i albanskoj državi i nacionalnoj ideji. Mjesto zapovjednika bilo je mnogo više od položaja za čovjeka od povjerenja jer je, prema Zoguovim shvaćanjima, o sudbini te organizacije ovisila budućnost Albanije. Stoga je vladar odredio da zapovjednik albanske mladeži, koji je ujedno trebao biti ključ albanske budućnosti, postane *Leon Gjilardi inspektor-generális*.

Krajem veljače 1930. Ghilardi (*Komandanti i Përgjithshëm*) postavljen je na čelo udruge. *Djelmënia* je formalno i funkcionalno i dalje bila paravojna milicija koju je vladar htio držati podalje od vojske. Članstvo je bilo obvezatno za mladiće i djevojke od 15. godine. Mladići su 2 godine bili članovi kadetske postrojbe (*Kadettenkorps*), neke vrste izviđača, a sa 17 godina postajali su milicajci. U vojsku su pozivani s 19 godina. Za njihov moralni i tjelesni odgoj, razvoj umjetničkih sposobnosti i sposobnosti učenja te za stvaranje uvjeta za sportsku aktivnost bila je zadužena po jedna samostalna uprava ili komisija unutar organizacije. Za djevojke su se u prvom redu organizirali tečajevi o domaćinstvu i zdravlju.⁵²

Središte organizacije bilo je u Tirani, a podorganizacije su osnivane po pokrajinama. Organizacija mladeži je 1931., kada je talijanski utjecaj okružio i nju, djelovala pod vodstvom 81 časnika, ustrojena u 4 ili 5 bojni. *Djelmënia* je na pritisak Italije 30. lipnja 1931. izgubila organizacijsku samostalnost, a vladar ju smješta pod Ministarstvo obrane. Zogu na talijanski zahtjev 1934. ukida i posljednje ostatke samostalnosti organizacije, koja postaje jedan od poddjela Ministarstva obrazovanja.⁵³

Iz Zoguove perspektive, Ghilardijevu imenovanje imalo je još jednu dimenziju. Nakon tiranskih paktova Zogu je u svojim govorima sve više prostora davao svojim tezama o albanskom karakteru i osobitostima. Na to upućuje izdanje Lushaja i Sadikua u kojem su objavljeni vladarevi javni govori.⁵⁴

⁵² *Me jetue në shekullin e sotshëm : Zog I*, ur. Ramiz Lushaj i Safet Sadiku, Tirana 1995., 33.

⁵³ Domini, »*Djelmënia*«, 55.; Schmidt-Neke, *Entstehung*, 217.-218.; Zejnati, *Ahmet Zogu : mbreti dhe komandanti*, 137.-141.

⁵⁴ *Me jetue*, 10.-14.

Čini se da talijanski utjecaj nije donio samo državni paravojni odgoj. Kralj Zogu I. sve se više bavio time da opasnim talijanskim idejama suprotstavi albanske. U njegovim obraćanjima u parlamentu i na radiju te proglasima od 1925. do 1935. sve je dominantnije postajalo pitanje nacionalnoga odgoja te je sve preciznije mogao definirati kakve rodoljube i kakvu naciju vidi kao krajnji rezultat takva odgoja. Za sada se samo posredno može dokazati da se Zoguova nacionalna karakterologija, uz pisce i pjesnike (Girolamo de Rada, Pashko Vasa, braća Frashëri i drugi) albanskoga preporenda (*Rilindja*), oslanjala i na povijesnu čitanku iz 1896. Mađara Lajosa Thallóczyja.⁵⁵

Na temelju knjige jednoga od časnika *Djelmënie*, Aqifa Dominija, iz 1931., vladar je paravojnu ulogu omladinske organizacije smatrao nekom vrstom svete dužnosti po uzoru na spartansku *agogu*. Mlade nisu pripremali samo za obranu domovine u budućnosti, nego su im usađivali i kult države (28. studenoga 1912.) i kraljevske obitelji. Mlade su smatrali »vojnici sutrašnjice«. Sve je to bilo u službi budućnosti, a ne sadašnjosti. Važno je naglasiti da je prema Zoguovu shvaćanju albanska budućnost značila njegovu političku moć i budućnost njegove dinastije.⁵⁶

Jedan od najrječitijih Zoguovih manifesta o nacionalnoj karakterologiji objavljen je 14. kolovoza 1935., 4 dana prije Ghilardijeve smrti. Prema toj proklamaciji, za vladara su najvažnije vrline nacije (*komb*) stega (*disciplinë*), požrtvovnost (*sakrificë*) i napredak (*përparim*). Naime, na tim se vrlinama temelji albanska čast (*nderi is shqiptarit*) i te su vrline sastavnice nacionalne ideje (*ideali kombëtar*).⁵⁷

⁵⁵ Krisztián Csaplár-Degovics, »Lajos Thallóczy und die Historiographie Albaniens«, *Südost-Forschungen* 68 (2009.), 205.-246., 225.-242.

⁵⁶ Domini, »*Djelmënia*«, 22.-28., 32.-35.

⁵⁷ U originalu stoji: »Për ta forcue Kombin duhet: **Disciplinë, Sakrificë, Përparim. Disciplinë.** Nji Komb ose nji organizatë, qi krijohet ne gjinin, e tij, për qëllime të nalta kombtare, nuk mund t'ecin përpara pa pas nji disciplinë të fortë. **Sakrificë:** Jo vetëm organizatat shtetnore, jo vetëm djelmënia, por edhe Kombi mbar, duhet të ketë ndjenjën e sakrificës. Secili duhet të vejë sipër interesit të tij personal interesin e përgjithëm. **Përparim:** Popullit i duhet kulturë, kulturë europiane; por nuk duhet harrue krijimi dhe mbajtja e kulturës kombtare. Kultura kombtare asht karakteristika e nji populli; ajo e ngren nalt tue i dhanë randësinë e meritueshme. Historia na jep shembëlla se, shumë kombe të mëdhaja, janë zhduk nga faqe e dhent, vetëm për shkak të humbjes së kulturës kombëtare. **Nderi is Shqiptarit:** Duhet t'a kuptojmë, nji herë e mirë, se nderim e shqiptarit nuk mund t'a mprojë nji mbulesë, por vetëm karakteri burruer i tij dhe zakonet e pastra t'onat, qi kemi trashiguem prej t'Parve t'anë. [...] **Ideali Kombëtar:** Shqiptari duhet të jetë shqiptar për të gjitha fetë e ndryshme që ushtrohen ne Shqipni dhe nderoj misjonin fetar qi kryhet ndër Kisha e ndër Xhamina; por vetëm deri aty se ndryshe kam me qenë armiku ma i rreptë i atij që do të guxojë të përdorjë fenë si mjet dasije kombëtare« [istaknuti dijelovi su moji, op. a.] (*Me jetue*, 31.-33.).

A kakve veze sa svim tim ima Ghilardi? Zogu, koji je glavnim zadatkom svoje vladavine smatrao učvršćenje svoje vlasti, shvatio je jednu važnu stvar: Albancima treba junak. Ahmet Zogu, »Kralj svih Albanaca«, pronašao je junaka kojega je mogao darovati albanskoj mladeži u Ghilardiju: iznimno visoku čovjeku hrvatskoga podrijetla, impozantnih fizičkih osobina,⁵⁸ duge crne brade i kose te slavne vojničke prošlosti. Za njega je Ghilardi bio utjelovljenje nabrojanih albanskih vrlina. Iako je kralj ljubomorno čuvao i njegova isključivo svoj državnički kult, u Ghilardijevu je slučaju ipak dopustio nastanak kulta druge vrste unutar organizacijskih okvira *Djelmënie*, naravno, mnogo skromniji od vlastitoga.⁵⁹

Kraljev proglas od 24. veljače 1930. iznenađujuće mnogo otkriva o Zoguovu i Ghilardijevu odnosu, odnosno o predodžbi koju je Zogu imao o Ghilardiju.⁶⁰ Proglas je dokaz da je kralj najkasnije od 1930. računao s tim da će u budućnosti morati ratovati s Italijom, pa je u skladu s tom spoznajom reorganizirao udruhu albanske mladeži.

Proglas nije bio upućen mladeži nego glavnom nadzorniku. Tom javnom gestom kralj aktivno doprinosi nastanku Ghilardijeva kulta kao vođe *Djelmënie*. »Kralj svih Albanaca« u svojem proglasu »općega zapovjednika albanske mladeži« naziva »starim prijateljem« te s iznenađujućom iskrenošću nastavlja: »Vi ste vojnik, naš stari prijatelj, shvatit ćete što očekujemo od Vas kao zapovjednika albanske mladeži. Ljubav koju pokazujete Albaniji i poštovanje koje ste stekli discipliniranim izvršavanjem povjerenih Vam zadataka ispunjavaju nas nadom da ćete zadatak koji Vam sada povjeravamo shvatiti ozbiljno i obavljati savjesno.«⁶¹

Nakon tih uvodnih osobnih riječi slijedi nekoliko općenitih misli o domoljublju i dužnosti mladih, budući da mladež treba svim sredstvima odgajati da, bude li potrebno, bude spremna žrtvovati se za svoju domovinu, jer albanska je budućnost u požrtvovnosti mladeži. Nakon toga dijela

⁵⁸ Swire, *King Zog's Albania*, 158.; Elsie, *A Biographical Dictionary*, 168.

⁵⁹ Domini, »*Djelmënia*«, 50.

⁶⁰ AQSh, fond Ahmet Zogu, Vepriitari Zyrtare (dalje: F 416), Dosja Nr. 18, viti 1930.; fond Ministria e Oborrit Mbretërore (dalje: F 150), Ushtarake, Dosja 134, viti 1930., Nr. 221.

⁶¹ U originalu stoji: »Mesazhi i Lart Madhëris Tij Zog I. Mbreti Shqiptarëvet Drejtuarë Komandantit Përgjithëshëm të Djelmënis Shqiptare General Leon de Ghilardi. // Ju, ushtar i armatës, e shoku jonë i vjetër, do t'a keni kuptue mjaft mirë se ç'pres prej jush si Komandant i Përgjithëshëm i Djelmënis Shqiptare. // Dashunija që keni tregue për Shqipnin ashtu edhe respekti që keni kundrejt disiplinës e detyrës, Na japin shpresë se detyrën që po ju ngarkoj do ta merni me seriozitetin eduhun për përbushien e saj« (AQSh, F 416, Dosja Nr. 18, viti 1930.).

ton proglasa ponovno postaje osoban: »vladar i službeno polaže sudbinu mladeži, odnosno albanske budućnosti u Ghilardijeve ruke« te nastavlja: »Nadamo se da nećemo požaliti što je izbor pao upravo na Vas.«⁶²

Ghilardijev odgovor također je bio u obliku proglasa i sastojao se od dva dijela. U prvom dijelu nadzornik priopćava omladini vladarevu volju, a u drugom se obraća osobno Zoguu. Zapovjednik albanske mladeži uputio im je sljedeće misli objašnjavajući kako vladarev proglas dokazuje da se kralj brine za budućnost nacije te kaže: »Ja sam, o albanski mladci, u donjem pismu obećao da je albanska mladež uvijek spremna hrabro i ponosno se pokoriti riječi svojega vladara.« Vladareva je želja (tj. požrtvovnost) »nāma« uvijek zapovijed! Jer kada kucne čas, »moramo biti spremni žrtvovati i svoju krv za naš narod«.⁶³

Ghilardijev odgovor nedvojbeno dokazuje da je nadzornik razumio što točno njegov vladar očekuje od njega. Štoviše, za razliku od Zoguova proglasa, Ghilardi ta očekivanja jasno i definira. Zato se njegove riječi mogu interpretirati i kao izravna poruka Talijanima: »Poštovani, bio sam sretan kada sam mogao primiti tvoju zapovijed, koja je upućena svim Albancima, u interesu ciljeva nacije [...] Prihvaćam se posla svim srcem i dušom, bilo da se radi o ustrojavanju, discipliniranju ili uvježbavanju mladeži; već vidim trijumfalni pohod ideja naše voljene Albanije.«⁶⁴ Nadzornik je nadalje naznačio da je i osobno spreman na žrtvu i na to da u kratkom vremenu od paravojnih snaga formira čitave divizije u službi svojega vladara: »Jer Ti, Gospodaru, kao veliki August, u svojoj Visočanskoj Osobi predstavljaš naciju, barjak i svaku junačku albansku tradiciju.«⁶⁵ Nadzornik zatim u ime mladeži priseže (*besa*) na spremnost za obranu kralja i dinastije u svakoj potrebi. Zanimljiv dodatak povijesti albanskoga kulta ličnosti: epitete i naslove koje upotrebljava Ghilardi u obraćanju vladaru (*gjenialiteti i Lart Madhëris S'Uaj*) dijelom je naslijedio i Enver Hoxha.

⁶² U originalu stoji: »Shpresojmë se aktivitetit juaj nuk do te na japë pendim në zgjedhjen që bajmë« (AQSh, F 416, Dosja Nr. 18, viti 1930.).

⁶³ AQSh, F 416, Dosja Nr. 18, viti 1930.; F 150, Ushtarake, Dosja 134, viti 1930., Nr. 221.

⁶⁴ U originalu stoji: »U ndieva më se i lumtur kur mora dhe këndova Urdhënin e Lart Madhëris S'Uaj që pat mirësiën të m'a dërgonit më 24 Fruer 1930 [...] I jam vënë me gjithë shpirtin tim punës, se në organizimin, edukimin, disiplinimin dhe stërvitien e djelmënis, shof lumturin dhe triumfin e idealeve të Shqipnies dashur« (AQSh, F 416, Dosja Nr. 18, viti 1930.). Zoguov proglas i Ghilardijev odgovor donosi: Domini, »Djelmënia«, 51.-54.; Aqif Domini, *Përmban : Mesazhi i Lart Madhëris së Tij Zog I-rë : Drejtue Komandantit Përgjithshëm të Djelmënis Shqiptare General Leon de Ghilardi : Libri i kushtohet nënkolonel Banush Hamdiut*, Tirana 1931., 1.-6.

⁶⁵ U originalu stoji: »[...] se në Personin August te Lart Madhëris S'Uaj simbolizon Kombin, Flamurin dhe gjithë traditat heroike Shqiptare« (AQSh, F 416, Dosja Nr. 18, viti 1930.).

Paravojni odgoj mladeži i misao stvaranja idealnoga domoljuba za generala je bio zadatak kojega se prihvatio s velikim entuzijazmom. Swire je prilikom posjeta Albaniji 1931. zapisao da je Ghilardi s velikim ponosom govorio o 18.000 članova milicije rekavši: »Pružaju jako lijep prizor dok marširaju stasiti u svojim bojama, sa svojim karabinima i opasačima, ti mladići [od 17 do 19 godina, op. a.] koji će stvoriti novu Albaniju.«⁶⁶

Epilog

Ghilardi na kraju nije mogao ispuniti svoj zadatak jer je ubrzo umro. Dana 14. kolovoza 1935. izbio je ustanak u srednjoalbanskom gradu Fieru, gdje su ustanici ubili generala. Ghilardijevom smrću potpuno se raspao i Zoguov sustav glavnih nadzornika.⁶⁷

Ahmet Zogu I. organizirao je u čast generala Ghilardija najveći državni pogreb u Albaniji između dva svjetska rata. Ghilardijev posljednji ispraćaj organiziran je s takvom detaljnošću kao da se sahranjuje član kraljevske obitelji. Pogreb je održan 17. kolovoza 1935., tri dana nakon događaja u Fieru. Protokol obreda i ceremonijala, odnosno provedbu plana po Zoguovoj zapovijedi, izvršio je general Xhemal Araniti, »zapovjednik nacionalne obrane«.⁶⁸

Ghilardi je na vječni počinak položen na groblju vojne bolnice u gradu Petreli (alb. Petrelë) u 10 sati. Lijes je tijekom povorke čuvao špalir pješništva. Na čelu pogrebne povorke vodili su generalova konja, slijedili su izaslanici Njegova Visočanstva, članovi kraljevske obitelji, general Araniti, predsjednik parlamenta, premijer, predstavnici diplomatskoga zbora i parlamentarni zastupnici. Za pratnju lafeta s lijesom određene su tri satnije bojne iz Deje, kojima se pridružio vojni orkestar i počasna postrojba sastavljena od topništva. Sam lijes pratili su poručnici Mazhar Kryeziu, Rifat Jakova, Atif Golia, Hysen Jegeni, Shaqir Muça, Nazim Baraku, Ali Feti Picari, Irfan Rifat, Ektor Zaharia, Ragip Kalenja, Veli Shtylla i potporučnik Ikbal Shaplllo.

⁶⁶ U originalu stoji: »They make a pretty sight swinging along with their colours, their rifles and their band, in splendid style, these young men who will create a new Albania« (Swire, *King Zog's Albania*, 159.).

⁶⁷ *Historia e popullit shqiptar*, 3: 324.; Pearson, *Albania*, 1: 370.-371.; Tomes, *King Zog*, 182.-183.; Zejnati, *Ahmet Zogu : politikan apo ushtarak*, 314.-316.

⁶⁸ Izvor o pogrebnoj ceremoniji: AQSh, F 178, Dosja IV-180, viti 1935., Dosje: Dispozita për ceremonin e Funeralit për varrimin e gjeneralit Leon de Ghilardi, Tiranë, 1935. Gusht 16, Mbretëria Shqiptare, Komanda e Mbretitjes Kombetare, Zyra Personale, Sekc. 1., Nr. 61-1477/1 Prot. 1.-3.

Iza njih su išli najvažniji državni dužnosnici i klerici, zatim niži dužnosnici, odlikovani časnici, ostali članovi društvene elite i predstavnici naroda.

Lijes je prolazio sljedećim putem: povorka je ušla u grad Putem iz Dibre (Rruga e Dibrës) i nastavila Bulevarom Zogu (Bulevardi Zogu) do katoličke crkve. U crkvi su se od generala oprostili koncelebriranom svečanom misom. Nakon mise je povorka preko Bulevara Zogu nastavila Putem 28. studenog (Rruga 28. Nanduar), skrenula na Put za Elbasan (Rruga e Elbasanit) i stigla pred kraljevsku palaču, gdje je zastala na nekoliko minuta. Nakon toga su civili krenuli kući i samo su oružane postrojbe strojevim korakom slijedile Ghilardijev lijes prema Elbasanu. Ponovno su se zaustavili kod oružničke stanice na granici grada, gdje se vladar oprostio od svojega vjernog podanika. Nakon oproštajnoga govora povorka je nastavila put za Petreleu.

Na dan pogreba na kraljevu su zapovijed sve državne zastave u zemlji bile spuštene na pola koplja. Putem kojim je prolazila povorka bile su zatvorene trgovine i uredi. Civilni su dužnosnici na ceremoniji bili obvezni nositi cilindar, a vojnici svečanu odoru. Pogrebnu svečanost koordinirao je satnik Nizam Orizën pod neposrednim zapovjedništvom pukovnika Aqifa Përmetija.

Zogu nije zaboravio Ghilardijev kult. Vladar je neposredno prije talijanske okupacije 1938. izdao zapovijed da se nekadašnjem zapovjedniku albanske mladeži podigne spomenik.⁶⁹ Ali za svečano otkrivanje spomenika i daljnje njegovanje državnoga kulta Ghilardija više nije bilo vremena.

Nakon 1945. Leopold Ghilardi potonuo je u istu anonimnost iz koje je izronio 1913. godine. U budućnosti će jedan od zadataka albanske historiografije razdoblja između dva svjetska rata biti definiranje generalove uloge u nacionalnoj povijesti. Trebat će istražiti ulogu čovjeka koji je, iako strana-ga podrijetla, osobno utjelovio idealnoga Albanca toga doba i koga je Ahmet Zogu postavio kao uzor albanskoj mladeži, a time i albanskoj budućnosti.

Krisztián Csaplár-Degovics

Research Centre for the Humanities,
Hungarian Academy of Sciences, Institute of History, Budapest

A LITTLE-KNOWN CROATIAN OFFICER AND ADVENTURER IN ALBANIA – THE LIFE OF LEOPOLD GHILARDI

In the first half of the 20th century, individuals in Eastern Europe were suddenly given a new opportunity to think about their national identity. Under the influence of the collapse of great empires and the appearance of until then unknown federal states and national identities, average citizens, born in the 19th century, found themselves facing great challenges regarding their personal identity. One of the possible strategies was to not give up on one's 19th-century identity, but rather preserve it and try to find a place in the new world order.

Leopold Ghilardi was born in Karlovac in the second half of the 19th century. Despite his Italian roots, he considered himself a proud Croat. However, he didn't renounce his military loyalty to Austria-Hungary even after the Dual Monarchy fell. This Croat, with his adventure-filled lifestyle, is a typical example of a 19th-century officer-adventurer. After an unpleasant affair with the wife of one of his fellow officers, he resigned as an officer and visited the Balkan part of the Ottoman Empire in search of adventure. He first came into contact with Albanians while he was the leader of a free company in Macedonia. After Albania achieved its independence, he entered into the service of the newly-created state. At the time of his death in 1935, he was reputedly a close confidant of King Zog.

Keywords: Austro-Hungarian Army; Leopold Ghilardi; officer; adventurer; Albania.

⁶⁹ AQSh, F 152: Ministria e Punëve Brendshme, Zyra e Llogarise, Dosja 945, viti 1938., dopis Xhemala Aranitija Zoguu, Tirana, 31. svibnja 1938., Nr. 73-395/1.